

До спеціалізованої вченої ради
Д 64.151.01 Харківського
національного університету
імені В. Н. Каразіна

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу Чернухи Тетяни Станіславівни «Комплементарність розвитку системи вищої освіти в умовах економічної глобалізації» поданої до спеціалізованої вченої ради Д 64.051.01 в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки

Актуальність теми дослідження

Актуальність теми дисертації Чернухи Тетяни Станіславівни зумовлюється потребою трансформації інституціонального забезпечення системи вищої освіти в Україні в контексті інституціональних перетворень і формування економіки знань. Це зумовлює потребу у науковому обґрунтуванні вдосконалення теоретико-методологічних засад дослідження комплементарного взаємозв'язку інституціональної архітектоніки соціально-економічних систем (СЕС) країн світу в цілому та тієї їх складової, що забезпечує підготовку та підвищення професійної кваліфікації. Така наукова необхідність зумовлюється дослідженням освітніх систем світу для можливості впровадження їх інституціональних елементів в українську систему вищої освіти.

Інтерес до означених питань зумовлюється об'єктивною потребою студіювати освітній досвід країн англосаксонської, узагальненої західноєвропейської соціал-демократичної (континентальної), далекосхідної патріархально-корпоративної СЕМ. У цьому контексті доцільним виглядає дослідження інституціональних елементів освітніх систем з точки зору інституціональної архітектоніки.

Перспективним напрямом вирішення стратегічних завдань соціально-економічного розвитку України є розробка теоретичної моделі інституціональних змін у вищій освіті, як невід'ємного елемента економічної системи, в умовах глобалізації.

З огляду на вищевикладене актуальність дисертаційного дослідження не викликає сумніву як з погляду на недостатню розробленість проблеми у науковому контексті, так і з практичної потреби підвищення якості вищої освіти, як елемента формування людського капіталу країни. У той же час зазначимо, що

наукове дослідження не обмежується тільки сучасним періодом. Воно закладає надійні підвалини для розуміння потенційних можливостей еволюції структури системи вищої освіти як основи подальшого людського розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до планів науково-дослідних робіт Харківського національного університету імені Семена Кузнеця в межах науково-дослідної теми: “Соціально-економічне забезпечення діяльності домогосподарств” (державний реєстраційний номер 0119U102003). У рамках зазначеного наукового дослідження підготовлено підрозділ 1.3. «Роль вищої освіти в інституціональному забезпеченні соціально-економічного розвитку домогосподарств: фінансовий аспект» в якому досліджено роль вищої освіти у забезпеченні соціально-економічного розвитку домогосподарств, розкрито інституціональні засади організації фінансування вищої освіти з боку домогосподарств, представлено порівняльний аналіз участі домогосподарств у фінансуванні систем вищої освіти в основних соціально-економічних моделях країн світу.

Вивчення змісту роботи дає підстави стверджувати, що постановка проблем дисертації пов'язує її з пріоритетними напрямками розвитку наукових досліджень щодо особливостей сучасного стану інституціональної системи вищої освіти та її ефективної модернізації задля переходу на шлях сталого розвитку.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Достовірність та обґрунтованість теоретико-методологічних положень, методичних та прикладних розробок, висновків і пропозицій, представлених у дисертаційній роботі Чернухи Тетяни Станіславівни, підтверджується коректністю постановки наукових і практичних завдань, комплексністю використання методології наукового дослідження.

Отримані наукові положення, висновки і рекомендації є достовірними, що підтверджується чисельними посиланнями на наукові доробки зарубіжних та вітчизняних вчених, широким спектром загальнонаукових і специфічних методів дослідження, методологічних і методичних підходів до теоретичного аналізу. Наукові результати в цілому є обґрунтованими і достовірними. Інформативно-фактологічну базу дослідження становлять законодавчі та нормативні акти України, дані та матеріали ОЕСР, Державної служби статистики України, дані Цифрової бібліотеки UNESDOC, наукові монографії та статті вітчизняних та зарубіжних вчених із проблем впливу трансформаційних процесів на організацію інституціонального забезпечення системи вищої освіти, результати

науково-дослідних робіт, матеріали наукових та науково практичних конференцій, особисті розрахунки дисертанта.

Автором узагальнено теоретичні засади та зарубіжний досвід щодо розвитку та сучасного стану інституціональної системи вищої освіти, обґрунтовано практичні рекомендації щодо її вдосконалення.

Об'єкт, предмет, мета дисертаційної роботи логічно пов'язані та достатньо чітко окреслюють поле дослідження. Об'єктом дослідження є процес трансформації інституціональних структур систем вищої освіти країн світу в умовах економічної глобалізації. Предметом – реформування інституціональних елементів системи вищої освіти як складової національних господарських комплексів (с. 20).

Окремо слід відзначити широкий методологічний аспект дисертації. Визвали зацікавленість наступні методи, що використовувались в дослідженні: компаративного аналізу (виявлення специфіки інституціональних елементів систем вищої освіти різних країн); структурний (дослідження структурної комплементарності інституціональних елементів системи вищої освіти); функціональний (дослідження функціональних взаємозв'язків між інституціональними елементами системи вищої освіти); структурно-функціональний (характеристика основних елементів інституціонального середовища системи вищої освіти у співвідношенні їх структури та відповідних функцій); системний (аналіз вищої освіти, як цілісної системи); еволюційний (дослідження послідовності розгортання етапів формування системи вищої освіти в Україні); етнометричний (визначення впливу ціннісних орієнтацій національних культур господарювання, отриманих в ході глобальних досліджень, на особливості систем вищої освіти країн світу). Кваліфіковане використання вищезазначених методів дозволило здобувачу успішно вирішити поставлені завдання у науковому дослідженні.

Структура дисертації відповідає назві обраної теми та відзначається логічністю, послідовністю та взаємопов'язаністю викладеного матеріалу, обґрунтованістю основних ідей та висновків дослідження. Робота викладена на 253 сторінках, основний зміст складає 184 сторінки і складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, додатків і списку використаних джерел. Дисертація включає 15 таблиць, 17 рисунків та має 7 додатків обсягом 11 сторінок.

Перший розділ дисертаційної роботи присвячено дослідженню теоретичних засад та існуючих методологічних підходів до дослідження інституціональних механізмів систем вищої освіти (с. 25). Отримані на цьому етапі наукові результати полягають у визначенні методологічних засад та інструментів дослідження системи ВО на основі використання теоретико-

методологічних напрацювань сучасного інституціоналізму. Застосування структурно-функціонального та системного підходу дозволило дисертанту проаналізувати інституціональну структуру системи вищої освіти, розкрити й конкретизувати ролі, функції основних елементів інституціонального середовища вищої школи. До позитивних досягнень здобувача слід віднести чітке розмежування інституціональних механізмів функціонування вищої освіти. Висвітлення цих аспектів є обґрунтованим і вдалим для подальшого поглиблення дослідження особливостей, тотожності та відмінності розвитку освітніх систем різних країн.

У другому розділі визначено специфіку чинників комплементарної зумовленості відносин в системі вищої освіти, як галузі економіки (с.73). Зокрема здобувачем шляхом компаративного аналізу систем вищої освіти відмінних соціально-економічних моделей (англосаксонської, континентальної та далекосхідної патріархально-корпоративної) визначено специфічні особливості інституціонального облаштування освітнього простору. Дисертантом логічно обґрунтовано, що соціальні орієнтації національних господарських культур зумовлюють специфіку комплементарних відносин інституціональних блоків у системі вищої освіти різних соціально-економічних моделей.

У третьому розділі проаналізовано процеси виникнення, становлення та трансформації системи вищої освіти України в ході економічної глобалізації (с. 141). Зокрема дисертантом визначено специфіку інституціональних блоків виробничих відносин, корпоративного управління, фінансового забезпечення, моделей виробництва та підготовки кадрів національної системи вищої освіти, що зумовлюється ціннісними орієнтаціями національної культури. З урахуванням цього здобувач описує можливі шляхи успішного реформування інституціонального облаштування національної системи вищої освіти в контексті глобалізації.

Додатки вигідно доповнюють змістовну частину основного тексту дисертації.

Матеріал дисертаційного дослідження викладено послідовно, завдяки чому ясно та легко простежується логіка дослідження. Висновки та рекомендації роботи є в достатній мірі обґрунтованими, відповідають сформульованим завданням дослідження та підтверджуються результатами апробації основних положень дисертації (достатня географія та велика кількість напрямів в апробації отриманих результатів на науково практичних конференціях, у тому числі й міжнародних). У цілому дисертаційне дослідження Чернухи Т. С. характеризується структурованістю, методичною завершеністю та чіткістю

одержаних результатів, а основні наукові положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист мають достатній ступінь обґрунтованості.

Наукова новизна, отримана в дисертаційній роботі

Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи та авторефератом дисертанта, його опублікованими науковими працями дає можливість погодитися з наступними положеннями, які винесені автором на захист та предмет наукової новизни і відображають його особистий внесок у розвиток наукових підходів щодо вдосконалення інституціональних механізмів системи вищої освіти України:

1. До результатів дослідження, що характеризуються суттєвими елементами новизни слід відзначити обґрунтування комплементарних засад взаємодії ролей та функцій основних складових інституціонального облаштування систем вищої освіти (с. 239). Зазначений результат, окрім тексту дисертації, опубліковано в п'яти публікаціях автора, у тому числі й тезах матеріалів конференцій;

2. В дисертаційній роботі вагомим здобутком набуває детальне розкриття суперечливого характеру сучасного розвитку змісту вищої освіти (в умовах поширення академічної свободи вимушений пошук власної конкурентної ніші закладів вищої освіти на ринку освітніх послуг призводить до їх поглибленої спеціалізації та диференціації, що суперечить тенденції зростання волатильності ринку праці, за одночасного скорочення гарантій зайнятості з боку роботодавців; тим самим формується протиріччя між політикою формування поглиблених професійних кваліфікацій з боку ЗВО та запитом на універсальні, трансферабельні знання з боку ринкового попиту на робочу силу) (с.175-177). Цей результат підтверджено двома публікаціями автора.

3. Наукову цінність має удосконалення методологічних засад дослідження впливу переважних ціннісних орієнтацій національних культур господарювання на формування специфіки інституціональної структури систем вищої освіти, на основі комплексного використання базових понять інституціональної архітекτονіки та крос-культурного й компаративіського підходів (с. 102). Це положення відображено у чотирьох публікаціях автора.

4. В дисертаційній роботі автором удосконалено теоретичне обґрунтування важливої ролі систем вищої освіти як інструмента інтеграції країн світу до капіталістичної світ-системи в умовах глобалізації. Дисертантом доведено, що входження до ядра означеної системи забезпечує вища освіта, що формує професіоналів зорієнтованих на створення нового знання, розробку та впровадження в економічну практику інноваційних рішень; до протопериферії – освіта зорієнтована на формування навичок з освоєння та використання нових

знань; до периферії – система вищої освіти спрямована на ретрансляції усталеного знання (с. 171-173). Цей результат підтверджено двома публікаціями автора.

5. Заслуговує на увагу обґрунтування суперечливого характеру формування інститутів виробничих відносин в системі вищої освіти, проявом якого є поєднання необхідності підтримки високого рівня академічної свободи з посиленням ролі та значення якісної організації сумісно-розділених відносин в процесі забезпечення науково-дослідних та навчально-виховних функцій закладів вищої освіти, єдність матеріальних і нематеріальних мотивів праці професорсько-викладацького складу, складність визначення ефективності роботи викладача (с. 186). Це положення відображено у двох наукових роботах здобувача.

6. Слід відзначити розкриття характеристики ключових особливостей інституціональної структури національної системи вищої освіти в Україні на основі компаративного аналізу освітніх систем країн світу. Збереження провідної ролі держави – як власника, та скорочення – як інвестора ЗВО; поєднання принципово відмінних форм координації освітнього процесу (ієрархічної – адміністративної та горизонтальної – за змістом дисциплін, що викладаються); збереження стабільно низького рівня впливу на зміст вищої освіти з боку корпоративного та суспільного капіталу (с. 178). Цей пункт новизни оприлюднено у двох публікаціях автора.

Таким чином, змістовне наповнення пунктів наукової новизни має фундаментальне теоретичне й практичне значення, як для економічної теорії так і для використання в роботі органів освіти.

Теоретична та практична значущість наукових результатів

Основні результати, висновки та рекомендації дисертаційної роботи можуть слугувати теоретико-методологічною основою для аналізу процесів трансформації інституціональних засад системи вищої освіти в Україні та її вдосконалення, а також можуть бути використані в роботі органів державної влади, місцевих громад, підприємницьких структур, закладів вищої освіти. Головним практичним результатом роботи є визначення ризиків, пов'язаних з суперечностями в інституціональному забезпеченні дієвості діяльності закладів вищої освіти, що виникають в процесі трансформації національної економіки й обґрунтування способів їх мінімізації шляхом збереження та відповідної трансформації комплементарних підвалин інституціональної архітектури системи вищої освіти в Україні.

Практична значущість роботи підтверджується довідками про впровадження результатів дослідження у діяльність установ. Зокрема, пропозиції

та рекомендації щодо імплементації напрямків роботи ЗВО України кращого досвіду країн світу прийнято до використання при здійсненні стратегічного та поточного планування діяльності та розвитку Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (довідка №19/86-29-189 від 01.10.2019 р.). Теоретико-методологічні положення, практичні висновки та положення дисертації запроваджені в освітній процес Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця факультету міжнародних економічних відносин під час викладання навчальних дисциплін «Глобальна економіка», «Світове господарство та міжнародні економічні відносини» (довідка 20/86-29-37 від 07.02.2020 р.).

Оцінка повноти викладення дослідження в опублікованих роботах

Основні положення та результати дисертаційної роботи достатньо повно відображені в опублікованих автором у 16 наукових працях загальним обсягом 6,52 ум.-друк. арк. З них: 1 стаття у зарубіжному науковому фаховому виданні обсягом 0,38 ум.-друк. арк.; 4 статті у наукових спеціалізованих виданнях України обсягом 1,37 ум.-друк. арк.; 5 статей – у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз. Обсяг – 3,17 ум.-друк. арк. Обсяг публікацій Чернухи Т. С. у матеріалах і тезах конференцій - 1,6 ум.-друк. арк.

Положення наукової новизни, які винесені на захист, повною мірою висвітлено у зазначених публікаціях та в авторефераті. Автореферат дисертаційної роботи відповідає дисертації за своїм змістом та структурою.

Таким чином, автором дотримані всі вимоги МОН України щодо кількості публікацій, зміст опублікованих результатів відповідає тим, що містяться в дисертації та виносяться автором на захист, а основні положення дослідження пройшли всі передбачені види апробації: опубліковані, впроваджені та обговорені на конференціях різних рівнів. Дисертацію викладено оригінальним авторським стилем, якому характерна науковість, зрозумілість мови, змістовність. За обсягом і структурою робота відповідає вимогам, що ставляться до кандидатських дисертацій.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи

Рецензована дисертація присвячена складній проблемі розробці теоретико-методологічних засад дослідження інституціональної архітектури систем вищої освіти, як елемента національної системи господарювання, визначення вихідних засад її формування, розвитку та інтеграції в глобальний освітній простір в контексті економічних перетворень в Україні. Не всі положення роботи достатньо обґрунтовані і беззаперечні, частина має дискусійний характер, а деякі потребують уточнення та додаткової аргументації. Саме багатоаспектність та різноплановість проблеми зумовили, на наш погляд, певні слабкості в роботі.

1. У першому розділі дисертант зосереджує увагу на визначенні інституціональних механізмів системи вищої освіти. Разом з тим недостатньо повно розкрито, що розуміється під інституціональним механізмом системи вищої освіти (с. 53).

2. Автор проводить порівняльний аналіз впливу ціннісних орієнтацій на специфіку формування інституціональних засад національних систем вищої освіти країн світу за методикою Г. Хофстеде (с. 40). Враховуючи, що автор робить акцент на методики інших дослідників, таких як Ф. Тромпенаарс, Р. Інглхарт, Ш. Шварц, варто було б залучити й відповідні методики до порівняльного аналізу систем вищої освіти, тоді робота була б більш вирашною.

3. У другому розділі дисертації методом компаративного аналізу порівнюються освітні системи англосаксонської, континентальної, далекосхідної патріархально-корпоративної соціально-економічних моделей. Варто було б залучити до відповідного аналізу й мусульманську авторитарну модель, тим паче, що вона неодноразово зустрічається в роботі досліджуючи системи вищої освіти та аналізуючи економічний розвиток соціально-економічних моделей (с. 42, 81, 82, 84).

4. На стор. 42 приводяться інституційні форми системи вищої освіти. Водночас, не названо таку форму як дистанційна освіта. Значення її все більше зростає в умовах сучасних складних викликів.

5. На стор. 45 в одному абзаці містяться суперечливі висловлення: «...студент одночасно виступає споживачем освітніх послуг і співучасником їх виробництва...в інституційній системі вищої освіти виробничі відносини – відносини між керівництвом та професорсько-викладацьким складом».

6. В дисертаційній роботі мають місце редакційні неточності: «основною метою вищої освіти є підготовка висококваліфікованих робітників» (стор.77), «пошук причин глобальної кризи систем вищої освіти» (стор.89) – не пояснюється, у чому ж полягає ця криза.

Однак, вважаємо, що висловлені зауваження та вказані дискусійні положення не знижують загальної теоретичної та практичної значимості, обґрунтованості й достовірності основних положень дисертації та не впливають на рівень наукової новизни, відповідно не змінюють суті та головних висновків дисертаційної роботи Чернухи Т. С.

Загальний висновок

Дисертаційне дослідження Чернухи Тетяни Станіславівни на тему «Комплементарність розвитку системи вищої освіти в умовах економічної глобалізації» є самостійною, завершеною науковою працею, в якій отримані нові

науково обґрунтовані результати, що у своїй сукупності вирішують важливе наукове завдання – розробку теоретико-методологічних засад дослідження інституціональної архітектури систем вищої освіти, як елемента національної системи господарювання, визначення вихідних засад її формування, розвитку та інтеграції в глобальний освітній простір в контексті економічних перетворень в Україні. Науковий рівень виконаного дослідження та зміст роботи свідчать про обізнаність автора щодо предмету дослідження, володіння сучасним методичним інструментарієм, вміння опрацювати та надавати критичну оцінку значному масиву наукової інформації.

Тема дисертації та її зміст відповідають паспорту спеціальності 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки, за якою дисертацію представлено до захисту. Оформлення результатів дослідження відповідає чинним вимогам Держстандарту, а викладені положення та висновки – нормам наукового стилю.

Отже на підставі всього вищезазначеного вважаємо, що дисертаційна робота Чернухи Тетяни Станіславівни на тему «Комплементарність розвитку системи вищої освіти в умовах економічної глобалізації» заслуговує на позитивну оцінку, за якістю проведених досліджень, рівнем наукової новизни одержаних результатів і їх практичною цінністю відповідає вимогам відповідних пунктів «Порядку присудження наукових ступенів» затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 зі змінами та доповненнями, які висуваються до дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук, а її автор Чернуха Тетяна Станіславівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародного менеджменту
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет ім. Вадима Гетьмана»

 Ірина КАЛЕНЮК

